A német keleti tartományok és Magyarország mezőgazdasági jövedelemhelyzetének összehasonlító elemzése

Baráth Lajos – Szabó Gábor

Kulcsszavak: mezőgazdasági jövedelem, magyar mezőgazdaság, Németország keleti tartományai, összehasonlító elemzés, 2013.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK, KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A cikkben hazánk és a német keleti tartományok mezőgazdasági jövedelemhelyzetének összehasonlítását tűztük ki célul, az egy hektár mezőgazdasági területre jutó jövedelemkategóriák alapján. A jövedelmek összehasonlítása arra szolgált, hogy a jelenlegi helyzet ismeretében hogyan alakulna a várható jövedelmi helyzet, ha a támogatások megszűnnének 2013-at követően, a vizsgált két térség közül melyik járna rosszabbul. Az összehasonlításhoz a Mezőgazdasági Számlarendszer (MSZR) és a Tesztüzemi Rendszer (TR) adatait használtuk. A jövedelem összehasonlítása során a támogatások és a nem fizetett munkaerő feltételezett munkabérigényének szerepére külön kitértünk. Megállapítható volt, hogy a bruttó és nettó hozzáadott érték a keleti tartományokban támogatások nélkül is minden esetben magasabb. A végső jövedelemkategóriák (nettó vállalkozói jövedelem, illetve üzemi eredmény) értékét a támogatások és a nem fizetett munkaerő feltételezett munkabérigénye a két mezőgazdaságban egyaránt lényegesen befolyásolták. Az előbbi tényező a keleti tartományok, míg az utóbbi a magyar mezőgazdaság jövedelmének alakulására gyakorolt nagyobb hatást. Amennyiben a támogatásoktól eltekintünk, a nem fizetett munkaerő bérigényét viszont figyelembe vesszük, úgy az MSZR adatai alapján a keleti tartományok, míg a TR-adatok alapján a hazai mezőgazdaság bizonyul eredményesebbnek. Az eredmények ugyanakkor azt is jelzik, hogy a támogatások megszűnése esetén hazánk és a keleti tartományok mezőgazdasága is veszteséges lenne, de a támogatások megszűnése az utóbbit jóval súlyosabban érintené. Ennek alapján megkockáztatjuk azt a következtetést, hogy 2013 után az agrártámogatások sokak által feltételezett drasztikus csökkentésére nem fog sor kerülni. Érdemes megemlíteni továbbá, hogy az MSZR-adatok alapján számított területegységre jutó hazai nettó vállalkozói jövedelem alapváltozata – lassú felzárkózást követően – a csatlakozás utáni időszakban kevesebb mint 10%-kal maradt el a keleti tartományok azonos tartalmú mutatójától.

BEVEZETÉS

A keletnémet átalakulás szimbolikus kezdetének tartott Berlini fal leomlásának 20. évfordulóját nagyszabású rendezvények keretein belül néhány hónapja, 2009. november 9-én ünnepelték Németországszerte. Cikkünkben ennek apropóján azt a célt tűztük ki, hogy egy rövid áttekintést nyújtsunk a keleti tartományok mezőgazdasági átalakulásának főbb jellemzőiről, és megvizsgáljuk, hogyan viszonyul egymáshoz napjainkban a magyar és az egykori keletnémet mezőgazdaság jövedelmi helyzete. *A jövedelmek összehasonlítása arra szolgált, hogy a jelenlegi helyzet ismeretében hogyan alakulna a várható jö-*

vedelmi helyzet, ha a támogatások megszűnnének 2013-at követően, a vizsgált két térség közül melyik járna rosszabbul.

SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

Az egykori NDK mezőgazdasági fejlődését a rendszerváltást követően számos hazai (többek között: *Wagner, 1993; Nagy, 1996, 1997; Kissné, 1995, 1998a, 1998b; Kiss, 2002; Sulyok, 2005; Darabos et al., 2003a, 2003b*) és külföldi szerző elemezte (többek között: *Ahrens – Lippert, 1995; Koester – Brooks, 1997; Koester, 1999, 2007; Thiele, 1998; Thiele – Brodersen, 1999; Gollnick – Howitz, 2004; Roethe – Lissitsa, 2005; Choi et al., 2008*). A téma vizsgálatával kapcsolatban több tanulmányt olvashattunk e folyóiratban is (többek között: *Heinrich, 1991, 1993; Kovács, 1992; Csete, 1992; Tillack – Hajós, 1996; Kissné, 1997; Hajós – Tillack, 2001*).

A 90-es évek elején a szerzők Németország új tartományainak[1] gyors átalakulását és a közép- és kelet-európai országokhoz képest nagyobb sebességgel végbemenő fejlődését várták. *Heinrich (1991)* az akkori helyzettel és a várakozásokkal kapcsolatban a következőket fogalmazta meg: „A korábbi NDK területén pillanatnyilag az átalakulás nehézségei nagyobbak és fájóbbak, mint Magyarországon és a többi volt szocialista országban. Várható azonban, hogy az átalakulás a korábbi NDK-ban vezet leghamarabb eredményre, és a termelékenység viszonylag gyors növekedése révén, a keletnémet gazdálkodók középtávon jelentősen nagyobb jövedelemre számíthatnak, mint a többi közép- és kelet-európai ország termelői." *Nagy (1996)* a német újraegyesülés első fél évtizedes tapasztalatait tekintette át a teljes nemzetgazdaság szemszögéből, és arra a megállapításra jutott, hogy „az első öt esztendő olyan strukturális változásokat hozott az öt új szövetségi tartomány számára, amelyekhez más országoknak évtizedekre volt szükségük. Ugyanakkor napjainkra az is világossá vált, hogy – a kezdeti reményekkel ellentétben – a keletnémet felzárkózási folyamat még hosszú éveket vesz igénybe, tartósan gyors gazdasági növekedés csak jelentős szövetségi transzfer mellett tartható fenn." Az előzőekkel összhangban vannak *Kissné (1995)* a keleti tartományok mezőgazdasági átalakulásáról szóló, 1995-ben megjelent cikkében közöltek: „…az új tartományok mezőgazdasága átállt a piacgazdasági követelményekre. Emellett azonban egyre világosabban rajzolódnak ki azok a nagy átstrukturálódási problémák, amelyek megoldása még hosszú időt fog igénybe venni. Egy modern agrárgazdaság kiépítése hosszabb időtartamú és költségesebb folyamat lesz, mint ahogy azt eredetileg feltételezték."

A keleti tartományok átalakulásával kapcsolatban az egyik leggyakrabban vizsgált kérdés az üzemi szerkezet kialakulása volt. A keleti tartományok üzemi szerkezetének kialakulása és fejlődése jól nyomon követhető a hazai folyóiratokban és egyéb kiadványokban megjelent közlemények alapján (*Wagner, 1993; Hajós – Tillack, 1996, 2001; Kissné, 1998; Darabos et al., 1996, 2003; Sulyok, 2004*). Megállapítható, hogy a keleti tartományok üzemi szerkezete valóban gyorsan, gyakorlatilag már a 90-es évek közepére létrejött, melynek fő jellemzője a *nagyüzemi gazdálkodás*. A gyors átalakulás azonban nagy alkalmazkodási nehézségek elé állította a keleti tartományok gazdálkodóit; a nehézségek enyhítésében viszont jelentős segítséget jelentettek a német szövetségi kormány és az EU támogatásai. A támogatások fontosságát jól érzékelteti *Kissné (1997)* követke-

[1] A továbbiakban a „Németország új tartományai" és a „Németország keleti tartományai", illetve a „keleti tartományok" kifejezést szinonimaként használjuk, és az egykori NDK-hoz tartozó tartományokat értjük alatta.

ző megállapítása: „A keletnémet gazdaság átalakulását vizsgálva nyilvánvaló, hogy a mezőgazdaságban zajló és teljességében még ma sem befejezett folyamatot az Európai Unió támogatása nélkül nem tudták és nem tudják megvalósítani."

A fenti idézetek alapján a keleti tartományok és a magyar mezőgazdaság átalakulási pályája között két döntő különbség figyelhető meg: *a birtokstruktúra eltérő alakulása és az átalakulási folyamatban rendelkezésre álló támogatások nagysága*. Ebből adódóan felmerül a kérdés, hogy a fejlődési pálya eltérései, és az annak következtében kialakuló eltérő üzemi szerkezet és támogatottsági színvonal hatása megfigyelhető-e a magyar és a vizsgált német tartományok mezőgazdasági jövedelemhelyzetében napjainkban?

A CÉLKITŰZÉSEK ÉS AZ ADATBÁZIS

Célkitűzéseink meghatározásakor az alábbiakból indultunk ki. A keleti tartományok fejlődését vizsgáló tanulmányok alapján valószínűsíthető, hogy a keleti tartományok mezőgazdaságában realizált jövedelem magasabb, mint Magyarországon. Több tanulmányban olvasható ugyanis (többek között: *Darabos et al., 1997; Koester, 1999, 2007; Thiele, 1998*), hogy a keleti tartományokban az átalakulás során versenyképes mezőgazdasági szektor jött létre. *Sulyok (2005)* – a német egység helyzetéről készült, 2004 őszén megjelent jelentés alapján – megfogalmazza, hogy „az új tartományokban a mezőgazdaság sikeresen fejlődött és az európai versenyben helyt tud állni". A eredményes fejlődés fő okaként a kedvező üzemi struktúrát, a strukturális, valamint a beruházási támogatásokat nevezi meg. Ebből arra következtethetünk, hogy a magasabb jövedelem kialakulásában a támogatások eltérő színvonalának (napjainkban is) jelentős a szerepe. Kérdés, hogy a támogatások nélkül hogyan alakulna a magyar és a keleti tartományok mezőgazdaságának jövedelmi helyzete közötti különbség? A támogatások mellett a kimutatott jövedelemtömeget az eltérő birtok- és termelési struktúra is jelentősen befolyásolhatja. (Itt szeretnénk megjegyezni, hogy a TR adatai lehetőséget nyújtanak a tevékenységi irány és a nagyságkategória szerinti elemzések elvégzésére is, amire a későbbiekben kerülhet sor.)

A fentiek alapján *három kérdés vizsgálatát* tűztük ki célul:

(1) Hogyan viszonyul egymáshoz napjainkban a mezőgazdasági jövedelem nagysága Magyarországon és Németország keleti tartományaiban?

(2) A jövedelem képződésében milyen szerepet játszanak a támogatások?

(3) A nem fizetett munkaerő munkabérigényének felszámítása milyen mértékben befolyásolná a (kimutatott) jövedelemtömeg nagyságát?

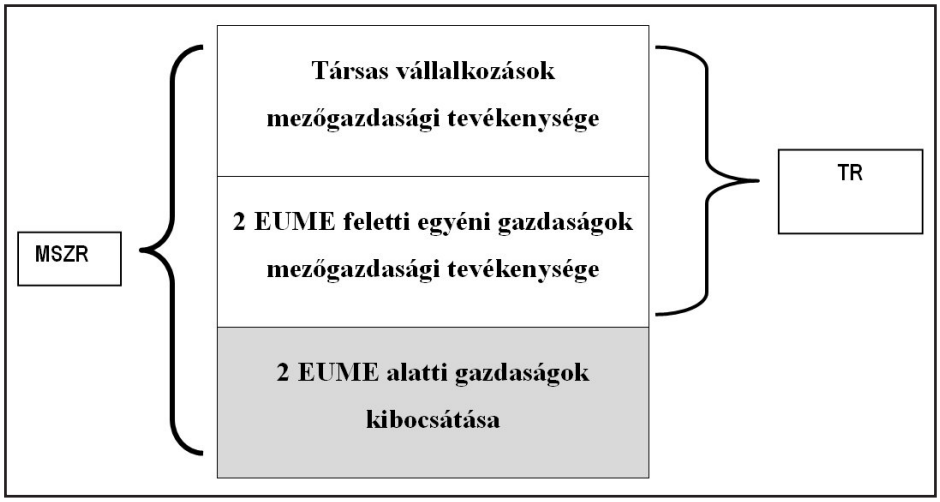
A célkitűzések vizsgálatához két adatbázisban találhatók összehasonlítható adatok. A magyar mezőgazdaság EU-harmonizációja közben létrejött két olyan jövedeleminformációs rendszer – a *Mezőgazdasági Számlarendszer* (MSZR) és a *Tesztüzemi Rendszer* (TR) –, amelyek adatai lehetővé teszik a mezőgazdasági jövedelmek összehasonlítását az EU tagállamai között; akár a régiók szintjén is. A régió szintű összehasonlítás lehetősége a téma szempontjából döntő jelentőségű, mivel Németország újraegyesülését követően a volt Kelet-Németország mezőgazdaságának jövedelmi jellemzői csak regionális adatok segítségével vizsgálhatók. Az elemzéshez mindkét jövedeleminformációs rendszer adatait felhasználtuk.

A számításokban hasznosított két információs rendszer, a Mezőgazdasági Számlarendszer és a Tesztüzemi Rendszer adatai (a rendszerek sajátosságaiból adódóan) egymástól lényegesen eltérőek, ezért fontosnak tartottuk az elemzések megkezdése előtt az egyes információs rend-

szerek közötti fő különbségek bemutatását. Az MSZR és a TR között az alapvető különbség az egyes rendszerek által lefedett üzemek köréből adódik. Az 1. ábra áttekintést nyújt arról, hogy milyen tevékenységeket és milyen nagyságú üzemek kibocsátását tartalmazzák az egyes adatbázisok.

I. ábra

Az egyes jövedeleminformációs rendszerek lefedettségi köre

Forrás: Kapronczai (szerk.), 2007a

Az 1. ábrán látható, hogy az *MSZR* az országban végzett összes mezőgazdasági tevékenységet tartalmazza, függetlenül attól, hogy az azt végzők főtevékenységük alapján mely nemzetgazdasági ágba vannak sorolva. Ettől eltérően a *TR* egy szűkebb kör, Magyarországon a legalább 2 Európai Méretegységet (EUME) elérő egyéni gazdaságokra és a gazdasági szervezetekre nézve reprezentatív adatbázis.

Az MSZR célja az EU által megadott termékkörre vonatkozó termelési, felhasználási technológiai adatok konzisztens összefogása révén a termelési érték és a jövedelempozíciók dokumentálása, rövid távú előrejelzése, illetve az agrárpolitikai intézkedések várható hatásának prognosztizálása (*Kapronczai, 2007b*). Az MSZR a *Nemzeti Számlarendszer* szatellit számlája (*Kapronczai, 2000*); fogalmai és módszertani előírásai alapvetően megegyeznek a Nemzeti Számlarendszerével, csak akkor és amennyire a mezőgazdasági termelés jellegzetességei feltétlenül megkívánják, térnek el tőle (*Szabó P., 1999, 2007*).

A Közös Agrárpolitika megvalósításához az Unió tagországai 1965-től létrehoztak egy reprezentatív üzemgazdasági információs rendszert, mely a mezőgazdasági vállalkozások különböző csoportjairól szolgáltat információt a régiók, illetve a tagországok szintjén. Magyarországon a rendszer kiépítésére a *Földművelésügyi Minisztérium* 1995-ben adott megbízást az *Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet* számára. A rendszer elnevezéseként német mintára a „tesztüzemi rendszer" fogalom terjedt el. A hálózat létrehozását törvényileg is szabályozták az 1997. évi CXIV., a mezőgazdaság fejlesztéséről szóló törvényben (*Keszthelyi – Kovács, 2004*). Az adatgyűjtésben való részvétel önkéntes alapon történik. Az országos adatbázis kb. 1900 üzemet foglal magában. Az üzemek kiválasztása egy ún. kivá-

lasztási terv szerint történik, mely a KSH által végzett Gazdaságszerkezeti Összeírások eredményének figyelembevételével kerül kialakításra (*Keszthelyi – Pesti, 2008*).

Az MSZR és a TR adatait, különösen az EU-csatlakozást követően, a magyar agrárgazdaság helyzetének vizsgálatára több szerző is használta (pl. *Laczka, 2007; Popp, szerk., 2007; Keszthelyi, 2007; Kapronczai – Udovecz, 2009; Kovács, 2009*).

A Tesztüzemi Rendszer adatgyűjtéséből származó adatok kétféle adatbázisban kerülnek feldolgozásra, kiszolgálva mind a hazai kormányzat információs igényeit, mind az Európai Unió által előírt adatszolgáltatási kötelezettséget. Ennek megfelelően az adatbázis megtalálható a magyar jogszabályoknak és az EU követelményeinek megfelelő formában. A tanulmányban az összehasonlíthatóság biztosítása érdekében az utóbbi módon rendszerezett adatbázist használtuk.

Az adatok forrása az MSZR esetében az Eurostat honlap volt (*http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/agriculture/data/database*), míg a TR esetében az Európai Bizottság FADN adatbázisának honlapja (*http://ec.europa.eu/agriculture/rica/database/database.cfm*). A cikk írásakor az MSZR esetében 1998 és 2007, míg a TR esetében 2004-től 2007-ig álltak rendelkezésünkre összehasonlítható adatok, így a jövedelmek összehasonlítását ezekre az évekre vonatkozóan tudtuk elvégezni.

A MEZŐGAZDASÁGI JÖVEDELMEK ÖSSZEHASONLÍTÁSA

A mezőgazdasági jövedelmeket – a célkitűzéseknek megfelelően – három változatban hasonlítottuk össze; mindhárom változatban számításokat végeztünk az MSZR és a TR adatai alapján. *Az első változatban*, az ún. alapverzióban, az egyes jövedelemkategóriákat módosítások nélkül, a jövedeleminformációs rendszerekben hivatalosan közölt formátumnak megfelelően vetettük össze (azaz az adatok a támogatásokat tartalmazzák, és a nem fizetett munkaerő munkabérigénye nem kerül levonásra). Ezt követően a 2. és 3. verzióban az alapváltozatot módosítva végeztünk vizsgálatokat. A *2. változatban* azt vizsgáltuk, hogyan alakulnának a jövedelmek, ha a támogatásokat nem vennénk figyelembe. A *3. változatban* arra kerestünk választ: milyen mértékben befolyásolná a kimutatott jövedelemtömeg nagyságát, ha a nem fizetett munkaerő munkabérigénye is felszámításra kerülne? Az MSZR-ben és a TR-ben ugyanis csak a fizetett munkaerő költsége kerül levonásra. A felhasznált munkaerő mennyisége viszont – mind a fizetett, mind a nem fizetett munkaerőre vonatkozóan – mindkét rendszer esetében elérhető. A számítások során az egyes rendszerek által kimutatott fizetett és nem fizetett ÉME-adatok kerültek felhasználásra. A nem fizetett munkaerő feltételezett költségének meghatározását a következőképpen végeztük. Első lépésben azt határoztuk meg, hogy milyen mértékű egy fizetett ÉME költsége (az MSZR esetében „a munkavállalói jövedelmet", a TR esetében „a fizetett béreket" osztottuk a fizetett ÉME nagyságával). Majd az így megkapott egy fizetett ÉME-re jutó értéket szoroztuk a nem fizetett munkaerő-felhasználás nagyságával. A fejezet további részében először az MSZR, majd a TR adatai alapján végzett vizsgálatok kerülnek ismertetésre. *A jövedelem-összehasonlítást valamennyi esetben az egységnyi mezőgazdaságilag művelt területre vetítve végeztük el.*

A jövedelem összehasonlítása az MSZR adatai alapján

Az MSZR adatai alapján végzett jövedelem-összehasonlítás (*1. változatának*) eredményeit az 1. táblázat tartalmazza. A táblá-

zatban az 1998-2003 és a 2004-2007. évek átlagadatait tüntettük fel, így lehetővé válik az EU-csatlakozás előtti évek összehasonlítása az EU-csatlakozást követő évekkel.

Az 1. táblázat adataiból kitűnik, hogy az 1998 és 2003 közötti időszakban a számítások kiindulópontjaként szolgáló termelői áron számított bruttó termelési érték mintegy 60%-kal volt nagyobb a németországi keleti tartományokban Magyarországhoz viszonyítva. Látható továbbá, hogy a költségek is magasabbak a németországi tartományokban. A legnagyobb különbség a fizetett bérleti díjakban és az amortizációban figyelhető meg; a fizetett bérleti díjakban több mint háromszoros, az amortizációban pedig több mint kétszeres a különbség. A termelési érték és a költségek mellett hatalmas különbség mutatkozott a támogatások és adók egyenlegét illetően is, ami mintegy nyolcszoros 1998 és 2003 között.

Az egyes jövedelemkategóriákat illetően megállapítható, hogy az 1998-2003 közötti időszakban a bruttó hozzáadott érték 2,06-szor, a nettó hozzáadott érték 1,90-szer, a termelési tényezők jövedelme 2,08-szor, a működési eredmény/vegyes jövedelem 1,77-szer, míg a végső jövedelemkategória, a nettó vállalkozói jövedelem 1,18-szor volt magasabb Németország új tartományaiban ebben az időszakban.

1. táblázat

A jövedelmek összehasonlítása Magyarországon (Mo) és Németország keleti tartományaiban (Nkt) az MSZR adatai alapján (euró/hektár, illetve Nkt/Mo)

	1998-2003			2004-2007		
	Mo	Nkt	Nkt/Mo	Mo	Nkt	Nkt/Mo
Bruttó termelési érték termelői áron	869,3	1395,7	1,61	1027,8	1558,3	1,52
Terméktámogatások és termékadók egyenlege	21,0	227,6	10,85	57,9	62,5	1,08
Bruttó termelési érték alapáron	890,3	1623,2	1,82	1085,7	1620,9	-
(-) Folyó termelő-felhasználások	555,2	934,1	1,68	677,6	1016,1	1,50
Bruttó hozzáadott érték	335,1	689,1	2,06	408,1	604,8	-
(-) Amortizáció	99,3	241,1	2,43	139,9	285,0	2,04
Nettó hozzáadott érték	235,9	448,0	1,90	268,2	319,8	-
(+) Egyéb termelési támogatások és egyéb termelési adók egyenlege	16,5	77,0	4,66	116,3	279,4	2,40
Termelési tényezők jövedelme	252,4	525,0	2,08	384,4	599,2	1,56
(-) Munkavállalói jövedelem	96,2	249,0	2,59	124,5	226,6	1,82
Működési eredmény/ vegyes jövedelem	156,2	276,0	1,77	260,0	372,5	1,43
(+) kapott kamatok	4,3	4,9	1,14	5,4	5,3	0,98
(-) fizetett bérleti díjak	21,0	89,6	4,27	30,7	95,4	3,11
(-) fizetett kamatok	19,5	49,5	2,54	19,3	46,9	2,43
Nettó vállalkozói jövedelem (NVJ)	120,0	141,8	1,18	215,4	235,5	1,09

Forrás: saját számítás az Eurostat adatai alapján

A támogatási rendszer változása miatt az 1998-2003 és a 2004-2007 közötti időszak között nem minden jövedelemkategória hasonlítható össze, de az összehasonlíthatóra nézve megállapítható, hogy a különbség csökkent. A nettó vállalkozói jövedelem tekintetében a korábbi közel 20%-os különbség mintegy 10%-osra mérséklődött.

A támogatások nélküli jövedelem-összehasonlításban (*2. változat*) a termelői áron számított bruttó termelési értékből indultunk ki, mely nem tartalmazza a terméktámogatások és termékadók egyenlegét. Az egyéb termelési támogatások és egyéb termelési adók egyenlegét pedig 0-nak vettük. Az eredményeket a 2. táblázatban foglaltuk össze.

2. táblázat

A mezőgazdasági jövedelmek összehasonlítása a támogatások figyelembevétele nélkül az MSZR adatai alapján

(M.e.: euró/ha)

Megnevezés	1998-2003		2004-2007	
	Mo	Nkt	Mo	Nkt
Bruttó termelési érték termelői áron	869,3	1395,7	1027,8	1558,3
(-) Folyó termelő-felhasználások	555,2	934,1	677,6	1016,1
Bruttó hozzáadott érték	314,1	461,6	350,2	542,2
(-) Amortizáció	99,3	241,1	139,9	285,0
Nettó hozzáadott érték	214,8	220,5	210,3	257,2
(+) Egyéb termelési támogatások és egyéb termelési adók egyenlege	0	0	0	0
Termelési tényezők jövedelme	214,8	220,5	210,3	257,2
(-) Munkavállalói jövedelem	96,2	249,0	124,5	226,6
Működési eredmény/vegyes jövedelem	118,6	-28,5	85,8	30,6
(+) kapott kamatok	4,3	4,9	5,4	5,3
(-) fizetett bérleti díjak	21,0	89,6	30,7	95,4
(-) fizetett kamatok	19,5	49,5	19,3	46,9
Nettó vállalkozói jövedelem (NVJ)	82,4	-162,7	41,2	-106,4

Forrás: saját számítás Eurostat adatai alapján

A *működési eredmény/vegyes jövedelem* és *nettó vállalkozói jövedelem* mindkét időszakban Magyarországon volt nagyobb. A különbség számottevő: *a nettó vállalkozói jövedelem a keleti tartományokban támogatások nélkül veszteséges lenne, míg Magyarországon továbbra is képződne szerény mértékű jövedelem*. A keleti tartományokban, mint azt a korábbiakban említettük, az átalakulás során alapvetően nagyüzemi gazdálkodás jött létre, így az összesen felhasznált munkaerő egység (ÉME) mintegy 80%-a, ezzel szemben Magyarországon az összes ÉME-nek mindössze 25%-a fizetett. Az előzőek következtében, az MSZR munkavállalói jövedelem sorában a mezőgazdaságban felhasznált összes munkaidő-ráfordításnak a keleti tartományokban a 80%-a, míg Magyarországon 25%-a kerül figyelembevétel-

re. Mindez az összehasonlítás szempontjából arra utal, hogy a nettó vállalkozói jövedelem során kapott eredményeket a végső következtetések megfogalmazása előtt célszerű a nem fizetett munkaerő munkabérigényének felszámításával korrigálni (*3. változat*). A számításokat a támogatások figyelembevételével és figyelembevétele nélkül is elvégeztük (3. táblázat).

Megállapítható, hogy a nem fizetett munkaerő munkabérigényének felszámításakor Magyarországon a támogatásokkal együtt is valamennyi évben veszteséget mutattak a számítások; ezzel szemben a keleti tartományokban továbbra is pozitív maradt a jövedelem. A nem fizetett munkaerő költségének felszámítása és a támogatások figyelembevétele nélkül viszont számításaink eredménye alapján mind a keleti tartományokban, mind Magyarországon negatív lenne a vállalkozói jövedelem nagysága.

3. táblázat

A nettó vállalkozói jövedelem alakulása a keleti tartományokban és Magyarországon a nem fizetett munkaerő költségének felszámolása esetén az MSZR adatai alapján

(M.e.: euró/ha)

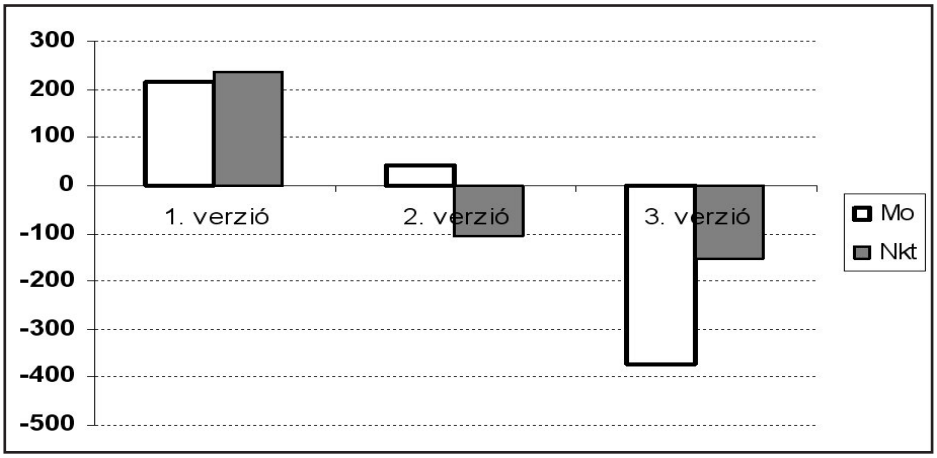
	Támogatással		Támogatás nélkül	
	Magyarország	Keleti tartományok	Magyarország	Keleti tartományok
1998-2003	-250,9	96,6	-288,4	-208,0
2004	-195,7	179,6	-341,0	-150,3
2005	-227,1	142,7	-410,8	-192,7
2006	-173,3	140,9	-352,5	-209,7
2007	-192,3	295,4	-381,1	-56,5
2004-2007	-197,1	189,6	-371,3	-152,3

Forrás: saját számítás Eurostat adatok alapján

A cikk célkitűzéseként felvetett kérdésekre adott válaszként a nettó vállalkozói jövedelem egyes verziókbeli alakulását összegezzük (2. ábra).

2. ábra

A nettó vállalkozói jövedelem alakulása (2004-2007), euró/ha

Forrás: saját ábrázolás az Eurostat adatai alapján

A 2. ábra alapján megállapítható, hogy az MSZR esetében a keleti tartományok mezőgazdasági jövedelme az 1. és a 3. változat szerint meghaladja a magyar mezőgazdaság jövedelmét. Látható továbbá, hogy a nettó vállalkozói jövedelem értékét a támogatások és a nem fizetett munkaerő feltételezett munkabérigénye a két mezőgazdaságban egyaránt lényegesen befolyásolták. Az előbbi tényező a keleti tartományok, míg az utóbbi a magyar mezőgazdaság jövedelmének alakulására gyakorolt nagyobb hatást.

A jövedelem összehasonlítása a TR adatai alapján

A FADN adatbázisban minden adat a felmérésben szereplő üzemek, illetve az azokból képzett csoportok adatainak súlyozott átlagaként kerül kiszámításra. A súlyszám azt fejezi ki, hogy a mintában szereplő egy gazdaság hány gazdaságot reprezentál az alapsokaság hasonló csoportjában. Így az eredmény nem a felmérés mintájában szereplő gazdaságokra, hanem az általuk képviselt sokaságra jellemző (*Keszthelyi, 2007b*). A magyar adatok esetében az adatbázisban már a súlyozottátlag-adatok szerepelnek. A keleti tartományok esetében viszont ahhoz, hogy a TR-en alapuló jövedelemelemzés elvégezhető legyen, a FADN regionális adatbázisában tálalható tartomány szintű adatok aggregálására volt szükség. Mivel az egyes tartományok súlyszámai elérhetők az adatbázisban, így a keleti tartományokra vonatkozó adatok aggregálása elvégezhető. A Tesztüzemi Rendszer adatai alapján végzett vizsgálatok *1. változatának* eredményeit a 4. táblázat tartalmazza.

4. táblázat

A mezőgazdasági jövedelmek összehasonlítása a TR adatai alapján (2004-2007)

(M.e.: euró/ha)

	Mo	Nkt	Nkt/Mo
Bruttó termelési érték	1109,1	1461,4	1,3
(-) Folyó termelő-felhasználás	785,0	1028,7	1,3
= Bruttó hozzáadott érték	324,1	432,7	1,3
(-) Értékcsökkenés	136,8	180,4	1,3
(+) Folyó támogatások és adók egyenlege	199,5	356,4	1,8
= Nettó hozzáadott érték	386,7	608,8	1,6
(-) Idegen erőforrások költsége	237,2	478,7	2,0
(+) Beruházási támogatások és adók egyenlege	10,2	4,2	0,4
= Üzemi jövedelem	159,7	134,3	0,8

Forrás: saját számítás a FADN Public Database adatai alapján

A Tesztüzemi Rendszer adatai alapján az üzemi jövedelemben lévő különbség fő oka, hogy az idegen erőforrások költségei Németország keleti tartományaiban kétszer nagyobbak, mint Magyarországon. Az idegen erőforrások költségei között az idegen munkaerő bér- és társadalombiztosítási költsége, a föld és épület bérleti díja, valamint a fizetett kamatok kerülnek elszámolásra. A magyar és a keleti tartományok üzemeinél az igénybevett idegen erőforrások költségeit illetően a legnagyobb különbség a fizetett bérleti díjak és a munkaerő költségében figyelhető meg. A fizetett bérleti díjak a keleti tartományokban 2,8-szor, míg a munkaerő költsége 2,2-szer volt nagyobb a vizsgált időszakban.

A keleti tartományokban *a nettó hozzáadott érték* a támogatások figyelembevétele nélkül (*2. változat*) is mintegy 30%-kal nagyobb volt. (A nettó hozzáadott értéket megelőző jövedelemkategória, a bruttó

hozzáadott érték számításakor a TR-ben a támogatások még nem jelennek meg, így ennek értéke nem változott.) Az üzemi jövedelemtámogatások nélkül mind Magyarországon, mind a keleti tartományokban negatív értéket mutat(na). A veszteség mértéke azonban a keleti tartományokban többszöröse lenne a magyar értékeknek (5. táblázat).

5. táblázat

A mezőgazdasági jövedelmek összehasonlítása (2004-2007) a támogatások figyelembevétele nélkül a TR adatai alapján

(M.e.: euró/ha)

	Mo	Nkt
Bruttó termelési érték	1109,1	1461,4
(-) Folyó termelő-felhasználás	785,0	1028,7
Bruttó hozzáadott érték	324,1	432,7
(-) Értékcsökkenés	136,8	180,4
(+) Folyó támogatások és adók egyenlege	0	0
Nettó hozzáadott érték	187,3	252,3
(-) Idegen erőforrások költsége	237,2	478,7
(+) Beruházási támogatások és adók egyenlege	0	0
Üzemi jövedelem	-49,9	-226,4

Forrás: saját számítás a FADN Public Database adatai alapján

A különbség kialakulásában a TR esetében szintén szerepet játszik a figyelembevételre kerülő munkaerőköltség nagyságában lévő eltérés, így a nem fizetett munkaerő költségének felszámításával kapcsolatos korrekciót a TR esetében is célszerű elvégezni. A nem fizetett munkaerő költségének felszámítása és a támogatások figyelembevétele esetén az üzemi jövedelem közel azonos lenne Magyarországon és a keleti tartományokban (6. táblázat). Abban az esetben viszont, ha a nem fizetett munkaerő munkabérigényét felszámítottuk és a támogatásokat nem vettük figyelembe (*3. változat*), Magyarországon és a keleti tartományokban is negatív értéket kaptunk az üzemi jövedelem nagyságára; a veszteség mértéke viszont az így végzett számítások eredményeként közel duplája volt a keleti tartományokban.

6. táblázat

Az üzemi jövedelem összehasonlítása a TR adatai alapján a nem fizetett munkaerő költségének felszámítása esetén (2004-2007)

(M.e.: euró/ha)

	Mo	Nkt
Üzemi jövedelem 1 (támogatással)	68,2	72,2
Üzemi jövedelem 2 (támogatás nélkül)	-141,4	-288,5

Forrás: saját számítás a FADN Public Database adatai alapján

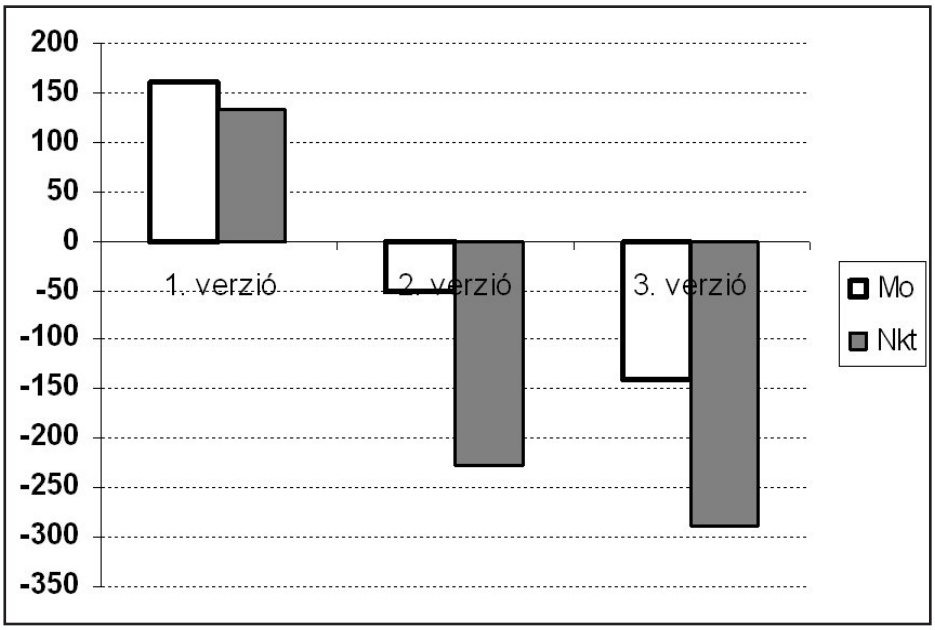
A TR adatok alapján végzett vizsgálatoknál a nem fizetett munkaerő feltételezett költségének felszámítása kisebb mértékben befolyásolta a magyar mezőgazdaság jövedel-

mi helyzetét, mint az MSZR adatainál. Ennek oka, hogy TR-ben a fizetett/nem-fizetett munkaerő aránya a magyar és a német keleti tartományok mezőgazdaságában jóval közelebb áll egymáshoz.

A célkitűzésekben meghatározott kérdésekre adott válaszként a TR esetében is – az MSZR-hez hasonlóan – a végső jövedelemkategória (üzemi jövedelem) egyes verziókbeli alakulását egy ábra segítségével összegeztük (3. ábra).

3. ábra

Az üzemi jövedelem alakulása (2004-2007), euró/ha

Forrás: saját ábrázolás a FADN Public Database adatai alapján

Megállapítható, hogy a TR adatai alapján az első verzió esetében a magyar mezőgazdaság jövedelme mutatkozott magasabbnak. Támogatások nélkül mind a magyar, mind a keletnémet mezőgazdaság üzemi jövedelme veszteséges lenne, de a támogatások elvesztése az utóbbit jóval súlyosabban érintené. Megjegyezzük, hogy a támogatások szerepét a hazai mezőgazdaságban *Kovács (2009)* részletesen elemezte. Cikkében arra a megállapításra jutott, hogy „hasonlóan sok más, részint nálunk fejlettebb mezőgazdasággal rendelkező országhoz, támogatások nélkül a gazdaságoknak összességében súlyos veszteséget kellene elkönyvelniük". A fentiek mellett a 3. ábrán jól látható, hogy abban az esetben, ha a nem fizetett munkaerő feltételezett munkabérigényét felszámítottuk, és egyidejűleg a támogatásokat figyelmen kívül hagytuk, az üzemi jövedelem a magyar mezőgazdaságban kedvezőbben alakult.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) Ahrens, H. – Lippert, C. (1995): Agrarpolitik für die neuen Bundesländern. Agrarwirtschaft. 44. évf. 7. sz., 213-215. pp. – (2) Choi, J. N. – Wolz, A. – Kopsidis, M. (2008): Agricultural extension and farm restructuring in Eastern Germany. In: IAMO 2008. Internet: http://www.iamo.de/dok/iamo2009_de.pdf – (3) Csete L. (1992): A mezőgazdaság átalakulása az NSZK keleti tartományaiban. Gazdálkodás, XXXVI. évf. 3. sz., 74-79. pp. – (4) Da-

rabos É. – Maier, P. – Pfau E. (1997): Hasonlóságok és eltérések a magyar és a keletnémet mezőgazdaság fejlődésében, kiemelve az átalakulási folyamat főbb jellemzőit. Debreceni Egyetem Tudományos Közleményei. XXXIII. Debrecen. 293-300. pp. – (5) Darabos É. – Maier, P. – Pfau E. (2003): A mezőgazdasági üzemek szerkezete Németországban és Magyarországon. In: Agrárgazdaság, vidékfejlesztés és agrárinformatika az évezred küszöbén (AVA). Nemzetközi konferencia. Debrecen, 2003. április 1-2. Internet: http://www.avacongress.net/ava2003/index.html – (6) Eurostat: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/agriculture/data/database – (7) FADN Public Database: http://ec.europa.eu/agriculture/rica/database/database.cfm – (8) Gollnick, V. H. – Howitz, H. (2004): Anmerkungen zur Lage der Landwirtschaft in den neuen Bundesländern. Berichte Über Landwirtschaft. Band 82 (3). Oktober 2004. 313-472. pp. **– (9) Hajós L – Tillack, P. (2001): A németországi keleti tartományok mezőgazdasági vállalkozásainak fejlődése.** Gazdálkodás, XLV. évf. 4. sz., 25-32. pp. – (10) Heinrich I. (1991): Milyen irányba halad a keletnémet és magyarországi mezőgazdaság átalakítása? Gazdálkodás, XXXV. évf. 9. sz., 31-37. pp. – (11) Kapronczai I. (2000): Az agrárinformációs rendszer elemei az EU-harmonizáció tükrében. Statisztikai Szemle, 78. évf. 4 sz., 212-224. pp. – (12) Kapronczai I. (szerk.) (2007a): A mezőgazdasági jövedelem információs rendszerek összefüggései. Agrárgazdasági Információk. 1. sz., AKI, Budapest – (13) Kapronczai I. (2007b): Információs rendszerek a közös agrárpolitika szolgálatában. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest, 152 p. – (14) Kapronczai I. – Udovecz G. (2009): A magyar agrárgazdaság helyzete. Gazdálkodás. 53. évf. 6. sz., 532-545. pp. – (15) Keszthelyi Sz. (2007): A különböző típusú árutermelő mezőgazdasági üzemek jövedelemhelyzete 2006-ban. Statisztikai Szemle, 85. évf. 12. sz., 1067-1081. pp. – (16) Keszthelyi Sz. – Kovács G. (2004): A tesztüzemek 2003. évi gazdálkodásának eredményei. Agrárgazdasági Információk, 2sz. AKI, Budapest – (17) Keszthelyi Sz. – Pesti Cs. (2008): A Tesztüzemi Információs Rendszer 2007. évi eredményei. Agrárgazdasági Információk. 5. sz. AKI, Budapest – (18) Kiss R. (2002): Kelet-Németország Agrárátalakulása. (PhD értekezés) Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem Agrárközgazdasági PhD Program – (19) Kissné B. E. (1995): Átalakulóban Kelet-Németország agrárgazdasága. Külgazdaság. 39. évf. 6. sz., 56-73. pp. – (20) Kissné B. E. (1997): Az Európai Unió agrárpolitikai intézkedései Németország keleti tartományainak mezőgazdaságában. Gazdálkodás, XLI. évf. 1. sz., 70-74. pp. – (21) Kissné B. E. (1997): Az Európai Unió agrárpolitikai intézkedései Németország keleti tartományainak mezőgazdaságában. Gazdálkodás. 41. évf. 1. sz., 70-74. pp. – (22) Kissné B. E. (1998a): A keletnémet mezőgazdaság átalakulásának főbb tapasztalatai. Agrárgazdasági Tanulmányok. 4. sz. AKI, Budapest – (23) Kissné B. E. (1998b): A kiegyenlítő kifizetések szerepe a német mezőgazdaságban. Külgazdaság. 42. évf. 12. sz., 66-72. pp. **– (24) Koester, U. (1999): The evolving farm structure in East Germany.** Second World Bank EU Accession Workshop in the Rural Sector. Warsaw. (Internet: **http://www.agric-econ.uni-kiel.de/Abteilungen/marktlehre/research/download/The%20evolving%20farm%20structure.pdf**) **– (25)** Koester, U. – Brooks, K. M. (1997): Agriculture and German Reunification. World Bank Discussion Paper No. 355, 56 p. – (26) **Kovács G. (1992): A kelet-európai mezőgazdaság átalakulása egy németországi tudományos tanácskozás tükrében.** Gazdálkodás, XXXVI. évf. 3. sz., 68-71. pp. – (27) Kovács G. (2009): A támogatások szerepe a hazai mezőgazdaságban. Gazdálkodás. 53. évf. 6. sz., 546-561. pp. – (28) Laczka É. (2007): A magyar mezőgazdaság az EU-csatlakozás körüli években, 2000-2005. Statisztikai Szemle 85. évf. 1. sz., 5-20. pp. – (29) Nagy K. (1996): A német újraegyesülés első öt éve. Mit jelent a német egység a keletnémet tartományok számára? KOPINT-DATORG, Budapest, 5-56. pp. – (30) Nagy K. (1997): EU-források a keletnémet tartományok újjáépítése szolgálatában. KOPINT-DATORG, 1997. szeptember, 24. sz., Budapest, 5-50. pp. – (31) Popp J. – Potori N. – Udovecz G. (szerk.) (2007): Alkalmazkodási kényszerben a magyar agrárgazdaság. Agrárgazdasági tanulmányok, 7. sz. AKI, Budapest – (32) Rothe, A. – Lissitsa, A. (2005): Der Deutsche Agrarsektor im Transformationsprozess-Ausgangssituation, Entwicklung und Problembereiche. Institut für Agrarentwicklung in Mittel- und Osteuropa. Discussion Paper No. 81., 45 p. – (33) Sulyok F. (2005): A keleti tartományok sikertörténete. Az Európai Unió agrárgazdasága, 10. évf. 1-2. sz., 26-27. pp. – (34) Szabó P. (1999): A mezőgazdasági számlarendszer a nemzetközi számlarendszer keretében. In: Agrárinformatika '99. nemzetközi konferencia. Debrecen. 1999. 08. 26. 36-39. pp. – (35) Szabó P. (2007): Az EU-csatlakozás hatása a mezőgazdasági jövedelemre. Statisztikai Szemle, 85. évf. 1. sz., 21-35. pp. – (36) Thiele, H. (1998): Dekollektivierung und Umstrukturierung des Agrarsektors der neuen Bundesländern – Eine gesamtwirtschaftliche und sektorale Analyse von Politikmaßnahmen. Agrarwirtschaft Sonderheft 160., 251 p. – (37) Thiele, H. – Brodersen, C. M. (1999): Differences in farms efficiency in market and transition economies: empirical evidence from West and East Germany. **European Review of Agricultural Economics.** Vol. 26/3. 331-347. pp. **– (38) Tillack, P. – Hajós L. (1996): A volt NDK mezőgazdaságának strukturális átalakulása.** Gazdálkodás, XL. évf. 4. sz., 18-27. pp. – (39) Wagner H. (1993): Az agrárgazdaság szerkezetében bekövetkezett változások az EK-hoz történt csatlakozás után a keletnémet tartományok példája alapján. Agrárgazdasági Tanulmányok, 1. sz. AKI, Budapest